

**PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PROFILE ORIENTATION
IN THE PROCESS OF IMPLEMENTATION
THE CONSCIOUS CHOICE OF AN EDUCATIONAL
TRAJECTORY BY SENIOR PUPILS**

**ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛЬНОГО
ОРІЄНТУВАННЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ
УСВІДОМЛЕНОГО ВИБОРУ
ОСВІТНЬОЇ ТРАЕКТОРІЇ СТАРШОКЛАСНИКАМИ**

Olena Shestopalova¹

Nadiya Shulyuk²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-049-0-28>

Abstract. The substantiation as well as description of the technology of profile orientation in 8-9 grades of Ukrainian secondary schools are given in the context of Ukrainian educational reform. Based on the empirical research the data of approbation of a diagnostic complex and an algorithm of group and individual work in the context of supporting future senior pupils' conscious choice of an educational trajectory are resulted.

The article presents the experience of transition programmes and career guidance for future senior pupils in the system of general secondary education of the USA and Japan, as well as the correspondent domestic experience.

The aim of the publication is to present the results of testing the profile orientation technology in the unity of diagnostic, consulting and educational activity in order to implement the conscious choice educational profile in Ukrainian high school by 14-15 years old adolescents.

Research methodology. The development of psychological aspects of pre-professional training is included into the general problems of the system of psychological and pedagogical, informational and organizational

---

¹ Associate Professor of the Department of Practical Psychology, State University «Kryvyi Rih National University», Ukraine

² Postgraduate Student of the Department of Practical Psychology, Kryvyi Rih State Pedagogical University; State University «Kryvyi Rih National University», Ukraine

activities in the transition from secondary to senior school. On the basis of the theoretical analysis of experience of implementing foreign countries profile education, the basic directions of transitional programmes at entering high school for future senior pupils are highlighted. Based on the ideas of the work of the Haydens service in the USA, the use of the «F-test» and professional tests in Japanese schools and G.V. Rezapkina's programme of selection for profile classes the authors offer a vision of profile orientation technology in the context of reforming and restructuring in Ukrainian high school activities. In particular, the programme of complex assessment of motivational and intellectual characteristics of 9th grade graduates and the system of group and individual work on profile orientation are presented. Experimental work began in 2019. According to the experiment programme a comprehensive psychodiagnostics of motivational features, aptitudes, intellectual potential and special abilities of students of 8-9 grades was conducted during 2019–2020. The sample of the study amounts 176 students of 8-9 grades (85 females, 91 males), aged 14-15 years. The result of testing the profile orientation technology is the analysis of the statistical distribution and verification of the methods reliability that are included in the psychodiagnostic complex, identifying the components effectiveness of further consulting and educational work with graduates of the main level of secondary school.

1. Вступ

Сьогодні в Україні, у супереч реальним тенденціям розвитку економіки, спостерігається надмірний попит на здобуття вищої освіти. При цьому допрофільна освіта, яка реалізується в гімназіях та ліцеях в основній школі, не відіграє суттєву роль у побудові освітньої траєкторії в старшій школі. Реформування загальноосвітньої школи, зокрема постановою Кабінету міністрів від 30.09.2020 р. № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» важливою компетентністю є «навчання впродовж життя, що передбачає здатність визначати й оцінювати власні потреби та ресурси для розвитку компетентностей, застосовувати різні способи розвитку компетентностей, знаходити можливості для навчання і саморозвитку» [17].

Згідно ст. 12, п.7 Закону України «Про освіту» від 05.06.2017, профільна середня освіта відповідає третьому рівню Національної рамки

кваліфікацій. Цей рівень триває три роки, і його можуть здобувати в окремих закладах освіти або в структурних підрозділах одного закладу освіти. Заклади освіти за п. 7 ст. 12 Закону «Про освіту» можуть мати освітні програми профільної середньої освіти за академічним або професійним спрямуванням [8]. Разом із кардинальною зміною у концепції старшої школи з'являється потреба у науковому обґрунтуванні психолого-педагогічних умов й розробці технологій профільного та кар'єрного орієнтування.

Мета дослідження: виявити психологічні умови, що визначають становлення психологічної готовності до усвідомленого вибору освітнього профілю в його різних варіантах та побудові індивідуальної освітньої траєкторії у старшому підлітковому віці.

Згідно із Конвенції профільного навчання у старшій школі важливу роль у допрофільному та профільному навчанні відіграє психологічний супровід цього процесу. Зокрема, С.Н. Чистякова та О.П. Шестопалова вважає необхідним науково-практичне розрізнення профільної (освітньої) орієнтації та професійної орієнтації [19; 20].

Під усвідомленим вибором майбутнього освітнього профілю підлітками за концепціями Ю. Козелецького [10], О.І. Ларичєва [11], Д.А. Леонтьєва [13], Н.Ф. Наумової [15], О.В. Овчинникової [16], Е.В. Шелобанової [13], О.П. Шестопалової [20], розуміється внутрішня діяльність підлітків, спрямована на побудову та осмислення альтернатив освітньої траєкторії, а також визначення критеріїв для порівняння цих альтернатив і реалізація остаточного вибору. Технології допрофільної підготовки – сукупність способів діяльності працівників системи середньої освіти, спрямованих на надання учневі допомоги у раціональному виборі майбутнього освітнього профілю, створення сприятливих умов для самовизначення і самореалізації за для ефективності подальшого профільного навчання.

У роботах С.Г. Абрамової [1], О.М. Борисової [3;4], Е.А. Климова [10], А.Ю. Лебедева [12], Г.В. Резапкіної [18], С.Н. Чистякової [20], І.С. Якиманської [21] представлена проблематика психолого-педагогічного вивчення особистості учнів у проведенні професійного та профільного відбору. Серед суто психологічних питань, які досі не вирішені, відмітимо обґрунтування критеріїв відбору й розподілу учнів за класами певного профілю, психологічні технології профіль-

ної орієнтації в сучасній школі. Аналіз реальної освітньої практики показує, що вибір профілю навчання відбувається на основі побажань батьків, інколи сам учень робить власний вибір. Найчастіше, коли підлітку надають право вибору, то виявляється його невідповідність в ухваленні такого важливого рішення. Саме цей момент обумовлює необхідність створення та апробації технології профільної орієнтації у єдності діагностичної, консультативної та просвітницької роботи.

На сьогодні можна виокремити декілька технологій допрофільної підготовки (таблиця 1). Основним суб'єктом профільного орієнтування є випускник основної ланки школи-підліток 14-15 років. Уважасмо, що серед структурних компонентів психічного життя, що визначають динаміку усвідомленого вибору профілю навчання є таке: ціннісні орієнтації, інтереси та схильності, які спрямовують мислення та поведінку майбутнього старшокласника; вміння передбачувати наслідки вибору в освітній галузі, уміння долати труднощі та проблеми, що обумовлені ситуацією вибору та подальшої адаптації; когнітивний стиль підлітків та його інтелектуальний потенціал, кар'єрні орієнтації, які будується на потребах, мотивах та прагненнях.

Таблиця 1

Технології профільного орієнтування

Профільне інформування	Профільне консультування	Просвітництво та інформаційна робота з батьками майбутніх старшокласників
Профільна діагностика	Групові заняття, спрямовані на роботу з альтернативами вибору	

2. Аналіз психологічного супроводу та специфіки перехідних програм з основної в старшу школу у закордонній освітній практиці

Для моделювання технології профільного орієнтування в теоретичному аспекті проведений аналіз світових практик психологічної допомоги учнівській молоді. Серед лідерів – освітні традиції США. Зокрема, це освітні перехідні програми (Transition Programs, Freshman Orientation Programs) [2]. Варто зазначити, що старша школа в США, як правило, є окремою будівлею, в якій працюють зовсім інші вчителі, учень потрапляє у нове для нього середовище. В емпіричному дослідженні (ERIC

Digest) відзначається, що у новачків старшої школи (дев'ятикласники – freshmen), як правило, досить занижена самооцінка. На основі цього в процесі звикання до старшої школи у більшості учнів дев'ятих класів виникає значний спад як успішності, так і відвідування. Часто учні стурбовані через можливість глузувань старшокласників, а також через складність навчання та одержання нижчих балів [2].

Національна асоціація середніх шкіл NMSA (National Middle School Association) слідкує, щоб середня і старша школи співпрацювали, педагогічні колективи обох шкіл дбають, щоб учні комфортно сприймали різні організаційні, соціальні та навчальні відмінності [2]. Для уникнення різних психологічних травм, пов'язаних зі значними змінами в житті, багато восьмикласників беруть участь у перехідних програмах, які готують їх до старшої школи [2].

За результатами діагностування, перед початком навчання у 9–12 класах учням пропонують відвідування корпусів і аудиторій старшої школи та ознайомлення учнем старшої школи новачка з особливостями навчання в ній. На початку 8-го класу адміністрація та психологічна служба закладу запрошує та агітує учнів до вступу, поширюючи інформацію про профільні дисципліни та активно підкреслюють переваги освітньої програми. Елітні привілейовані старші школи здійснюють набір учнів за конкурсом, за допомогою екзаменів (це такі школи як Abraham Lincoln High School, Franklin Delano Roosevelt High School, та інші) [7].

Окрім того, функціонують численні літні програми й семінари по всій країні. За їх допомогою учні середньої школи завчасно ознайомлюються з принципами й правилами старшої школи, а вступивши до старшої школи, вступають у взаємодію з особистим шкільним радником, до якого вони можуть звертатись практично з будь-яких питань [6]. За програмою переходу учнів налаштовують на те, щоб індивідуально обдумати й проаналізувати можливі зміни, які виникнуть при переході до старшої школи. Організація NMSA також дбає, щоб перехідні програми заповнювали інформаційну прогалину, надаючи школярам та їхнім сім'ям значний обсяг інформації про освітню програму, навчальні, соціальні та організаційні схожості й відмінності між середньою та старшою школами [6, с. 50–55]. Зокрема, програма Е. Брекена зорієнтована на оптимізацію переходу до старшої школи й називається «Кроки до успіху» [22].

Профільні програми орієнтації для дев'ятикласників існують у більшості державних шкіл. Навчання за цими програмами проводиться за декілька тижнів до офіційного початку навчального року в старшій школі [22]. Гайденс – служба допомоги школярам в освітньому та професійному самовизначенні, у використанні знань для успішного навчання. Учень закріплюється за «каунслером» (консультантом), на якого покладається завдання координації роботи команди психолого-педагогічного супроводу та який контролює успішність учня, його розумовий та моральний розвиток. Каунслер проводить необхідні діагностичні заходи для визначення інтересів, схильностей, загальних та спеціальних здібностей. Керуючись цією інформацією і результатами навчальної успішності за різними дисциплінами та циклами, учні за допомогою каунслера та інших шкільних працівників можуть зробити правильний вибір відповідно до своїх можливостей та інтересів [5, с. 108–113].

У сучасних школах США частиною освітньої системи є курс «Розвиток кар'єри» (Career Development), який знайомить підлітків з професіями та освітніми програмами, які дозволяють їх опанувати. Так, учні навчаються розпізнавати та розуміти власні нахили, що допомагає їх розвивати та планувати свою кар'єру. За результатами крос-культурних досліджень, американські учні мають досить реалістичні сподівання та вибудовують усвідомлені кар'єрні перспективи. Вони отримують налаштування на те, щоб витримувати жорстку конкуренцію на ринку вакансій. Ситуація максимальна наближена до професійної освіти [2].

Більшість освітніх систем країн ЄС вирішують питання із профільною освітою таким чином: учні до кінця 6 класу (11-12 років) отримують знання у основній загальноосвітній школі. Потім у 7 класі (13-14 років) вони повинні визначитися з вибором подальшого напрямку навчання. Учні пропонують два варіанти: академічний – варіант, який відкриває шлях до вищої освіти; професійний – варіант, у якому навчання йде за спрощеним навчальним планом і містить прикладні та профільні дисципліни. Слід додати, що багато хто з педагогів Європи вважають, що ранній вибір навчального профілю не завжди доцільний, бо багато підлітків у віці 13-14 років не розуміють, як правильно вибрати профіль навчання або професію. Розподіл учнів на різні профілі навчання (види старшої школи) у країнах Європейського союзу відбувається у в кожній країні у специфічний спосіб [15]. Так,

наприклад, у одних країнах є певний фіксований перелік обов'язкових навчальних курсів (Франція, Німеччина); у інших – вільний вибір курсів, які запропоновані на весь період навчання. Як правило, школярі повинні вибрати не менше 15 та не більше 25 курсів на один семестр.

Розглянемо варіант проведення профільної орієнтаційної роботи в Японії. Початок роботи із самовизначення починається у молодших класах середньої школи. Дітей навчають прислуховуватись до своїх бажань, враховувати нахили, здібності, для подальшого вибору навчальних курсів які найбільш відповідають планованому професійному шляху. В середній школі, ще до вступу в дев'ятий клас, учні вже підготовлені до майбутнього вибору, а отже, переважно мають досить стійкий образ свого «Я». Важливою складовою є те, що учні вивчають низку навчальних курсів за вибором. Учні три роки обов'язково здійснюють професійні проби не менше 48 разів. Контроль готовності учнів відбувається за допомогою спеціального тесту «F-тест» (Фукуяма-тест) для оцінки здатності обрати профіль навчання та майбутню професію. Тест складається із двох оцінювальних форм, за допомогою яких здійснюється кількісний аналіз даних, отриманих за індексами самоаналізу, аналізу професій і професійних проб [19].

Г.В. Резапкіна, пропонує валідну і надійну програму психолого-педагогічної діагностики учнів 8-9 класів з метою уточнення профілю подальшого навчання на основі вивчення інтересів, схильностей і особливостей мислення учнів. В основі методик, що становлять даний блок, лежать відомі психологам-профконсультантам «Карта інтересів» Голомштока, «Опитувальник професійних схильностей» Йовайши, шкільний тест розумового розвитку (під ред. К. Гуревича), методика визначення типу мислення. Авторка емпірично виявила специфіку тестування сучасних підлітків, в тому числі виявлені такі тенденції: знижується рівень розвитку вербального інтелекту, ерудиції, змінюються пріоритети й життєві цінності. Все це примушує поставити завдання реадaptaції та рестрандартизації методик діагностичної програми профільного відбору [18]. Можливість змінити в комплексі діагностики є завжди, наприклад, використання опитувальника професійних уподобань Дж. Голланда, методики «Визначення типу майбутньої професії» Е.А. Климова, тесту структури інтелекту Р. Амтхауера, тесту АСТРР К. Гуревича [18]. Необхідно враховувати чинник конкурсу в профільні

заклади, отже необхідно зробити систему відбору в профільні класи надійною, обґрунтованою [18].

Отже, на основі представленого досвіду можемо зазначити, що профільні орієнтаційні технології в єдності діагностики та розвитку представляють перспективний напрям психологічного супроводу у виборі подальшої освітньої траєкторії випускником основної школи.

3. Специфіка організації психологічного-супроводу у профільному орієнтуванні в контексті ідей нової української школи

Відповідно до Закону України «Про освіту» йде інтенсивна підготовка до перебудови в системі роботи старшої ланки загальноосвітньої школи. По-перше, випускник 9 класу має свідомо та зважено обрати профіль навчання, який відповідає його освітнім потребам та дає можливість побудувати освітню траєкторію. По-друге, навчання буде йти в окремих від основної школи закладах освіти. По-третє, дев'ятикласники обиратимуть подальший напрямок отримання повної середньої освіти – академічні чи професійні ліцеї. Зокрема, в Кривому Розі у 2021–2022 роках перепрофілюють 26 шкіл в ліцеї. Для учнів, які живуть далеко від школи, буде розроблений оптимальний маршрут підвезення. Учні молодших та середніх класів мають перейти до іншої школи, оскільки академічні ліцеї будуть навчати тільки учнів старших класів.

Специфіка саме профільного орієнтування у порівнянні з традиційною профорієнтацією в тому, це спеціалізована допомога у прийнятті рішення щодо вибору напряму та моделі навчання відповідно до інтересів, схильностей та пізнавальних можливостей старшокласників, в результаті ухвалюється рішення про вибір профіля навчання. Така робота ефективна переважно у випускних класах основної школи (8-9 класи). Низка дослідників наголошує, що раннє професійне самовизначення і пов'язана з цим вузька спеціалізація знань у випускників, супроводжується зростанням навантаження на окремі сторони психіки, що може привести до нерівномірного інтелектуального й особистісного розвитку підлітків [14; 19].

Можна констатувати протиріччя між недостатнім рівнем розвитку особистісних якостей, умінь і навичок учнів, відсутністю зрілих мотивів вибору і необхідністю здійснити первинне професійне само-

визначення в умовах вибору профілю подальшого навчання. Зняття сформованого протиріччя може сприяти розробка та впровадження в освітній процес школи системи психологічного сприяння в організації допрофільної підготовки.

Згідно з розробленим підходом, програма відбору в профільні класи має включати декілька етапів:

1) підготовчий (анкетування учнів до проведення діагностичного дослідження); 2) оцінка випускника за діагностичним комплексом; 3) аналіз отриманих результатів, використання індивідуальних та групових форм консультативної роботи для учнів 8-9 класу, спрямованих на самоаналіз, саморефлексію майбутніх старшокласників, інформування про «Освітню карту району, міста», зважування альтернатив та побудова освітньої траєкторії; 4) заповнення узагальненої рефлексивної карти майбутнім старшокласником та ухвалення відповідного рішення щодо вибору освітнього профілю.

У цій діяльності на кожному етапові вимальовуються окремі завдання, в тому числі оцінка освітніх запитів учнів, що закінчують 8-й клас. Важливо створити та візуалізувати для майбутніх старшокласників «освітню карту» району, міста. Наступний крок – превентивна діагностика освітнього запиту школярів з урахуванням думки їх батьків, основних мотивів майбутнього вибору, інтересів.

Надалі для дев'ятикласників проводиться групові заняття та профільне індивідуальне консультування. На цих заняттях та консультаціях йде навчання способів вибору індивідуального маршруту освітньої діяльності; організація самодіагностики, що дозволяє шукати версії про схильність до варіантів здобуття освіти в умовах профільного навчання; виявлення основних проблем у виборі профілю навчання.

Протягом 9 класу реалізуються «проби вибору профілю навчання». За цією метою доцільно почати «занурення» у проблему вибору. Підлітків 8-9 класів можна розділити за такими ознаками: здатні або не здатні до формування самостійного запиту до подальшого навчання в старшій школі; бачать зв'язок профільного навчання з подальшою освітою та професійною діяльністю або таке бачення відсутнє. Відповідно до даних ознак, можна виокремити такі варіанти готовності до вибору (таблиця 2).

Рівні готовності до вибору профілю навчання

Рівень	Підліток здатний до формування самостійного запиту до подальшого навчання в старшій школі	Підліток бачить зв'язок профільного навчання з подальшою освітою та професійною діяльністю
Рівень 1	-	-
Рівень 2	+	-
Рівень 3	-	+
Рівень 4	+	+

Діагностична складова психотехнології профільної орієнтації займає центральне місце в роботі з підлітками. Апробований нами діагностичний комплекс для відбору в профільні класи, містить такі методики:

1) методика «Профіль» (методика карти інтересів А. Голомштока у модифікації Г.В. Резапкіної);

2) методика «Опитувальник професійних схильностей» (у модифікації Г.В. Резапкіної);

3) методика «Тип мислення» (у модифікації Г.В. Резапкіної). Вона була апробована на учнях 9-х класів, середньої загальноосвітньої школи;

4) Тест «Інтелектуального потенціалу» (методика П. Ржичан);

5) «Гуманітарій або технар» (авторський варіант О. Шмельов), (модифікований варіант О.П. Шестопалової, Н.І. Шулюк).

Представимо коротку характеристику батареї діагностичних методик. Мотиваційна складова представлена двома методиками.

1) Опитувальник «Профіль» є модифікацією «Карти інтересів» Голомштока в модифікації Г.В. Резапкіної. В методиці виявляється ступінь інтересів до 10 профілів навчання: фізика і математика; хімія і біологія; радіотехніка й електроніка; механіка і конструювання; географія і геологія; література і мистецтво; історія і політика; педагогіка і медицина; підприємництво; спорт і військова справа. 2) Методика «Опитувальник професійних схильностей» Л. Йовайши у модифікації Г. Резапкіної. Метою проведення діагностики є виявлення ієрархії у категоріях схильностей у старшокласника. Це можуть бути схильність до роботи з людьми, професій, пов'язані з управлінням, навчанням,

вихованням, обслуговуванням (побутовим, медичним, довідково-інформаційним).

Інтелектуальна складова у тестовій батареї включає три методики.

1) Визначення «Типу мислення» у модифікації Г.В. Резапкіної дозволяє співвідносити провідний тип мислення з вибраним видом діяльності або профілем навчання. Прогностична валідність відображає ступень вірогідності успішності в видах діяльності, які відповідні провідному типу мислення. У шкали діагностики входить оцінка предметно-дієвого, абстрактно-символічного, словесно-логічного, наочно-образного типів мислення та креативності. 2) Тест інтелектуального потенціалу методика П. Ржичан. Тест розроблений для виявлення рівня розвитку невербального інтелекту. В ході тестування опантанта досліджується здатність робити висновки, узагальнювати, синтезувати невербальну інформацію.

За модифікованим тестом «Гуманітарій або технар», авторська розробка представлена на платформі <http://www.profkonsultant.ru/tests/gumanitari-ili-tehnar> (науковий керівник – проф. О.Г. Шмельов). Згідно модифікації методики в нашому дослідженні, вона спрямована на комплексну оцінку інтересів, спеціальних здібностей та компетенцій. Тест складається з 70 завдань, вони розділені на категорії: інтереси, гуманітарні здібності (легкі), гуманітарні здібності (складні), технічні можливості (легкі), технічні можливості (складні).

Тестовий комплекс (батарея методик) запропонований з метою профільної діагностики дозволяє охопити достатній обсяг інформації про учня, проте має обмежений термін проведення.

4. Результати апробації діагностичного комплексу та алгоритму групової консультативної роботи

Результати апробації діагностичного комплексу протягом 2019–2020 рр. дозволяє зробити оцінку валідності програми поставленим цілям. За результатами цього етапу дослідження були отримані дані, які представлені у (таблицях 3-9).

Комплексна оцінка проводиться на основі тестової батареї протягом двох навчальних років. На першому етапі протягом 2019–2020 н.р, проведено комплексне дослідження 124 учнів 8-9 класів, на другому етапі протягом 2020–2021 н.р., 54 учні. Загальна вибірка 176 підлітків віком від 13 до 15 років.

Розглянемо дані емпіричного розподілу за зазначеним вище психодіагностичним комплексом (таблиця 3).

Таблиця 3

**Розподіл значень за тестом «Профіль»
(у модифікації Г.В. Резапкіної)**

Шкали	Рівень прояву	Статистичні показники					
		Σ	$\bar{x}$	Mo	Me	σ	%
фізика і математика	Яскраво виражені	19	4,32	4	4	0,48	11
	Слабко виражені	157	1,08	1	1	0,99	89
хімія і біологія	Яскраво виражені	46	4,37	4	4	0,49	26
	Слабко виражені	130	1,74	2	2	0,94	74
радіотехніка і електроніка	Яскраво виражені	46	4,41	4	4	0,5	26
	Слабко виражені	130	1,24	1	1	1,03	74
механіка і конструювання	Яскраво виражені	31	4,35	4	4	0,49	18
	Слабко виражені	145	1,32	1	1	1,06	82
географія і геологія	Яскраво виражені	19	4,26	4	4	0,45	11
	Слабко виражені	157	2,08	2	2	0,83	89
література і мистецтво	Яскраво виражені	42	4,38	4	4	0,49	24
	Слабко виражені	134	1,6	1	2	1,03	76
історія і політика	Яскраво виражені	28	4,29	4	4	0,46	16
	Слабко виражені	148	1,33	1	1	0,96	84
педагогіка і медицина	Яскраво виражені	30	4,2	4	4	0,41	17
	Слабко виражені	146	1,68	2	2	0,96	83
підприємництво і домоведення	Яскраво виражені	79	4,51	5	5	0,50	45
	Слабко виражені	97	2	2	2	0,91	55
спорт та військова справа	Яскраво виражені	78	4,55	5	5	0,50	44
	Слабко виражені	98	2,12	3	2	1	56

Примітка: Σ – сума; $\bar{x}$ – середнє значення; Mo – мода; Me – медіана; σ – середнє квадратичне відхилення; % – відсоток.

Аналіз статистичного розподілу дозволяє розділити випробуваних на дві підгрупи – з яскраво та слабко вираженими інтересами та схильностями. Методика «Профіль» виявила від 11 до 45 % випробуваних, які мають яскраво виражені схильності. Отже, здатність методики щодо диференціації учнів за яскраво виявленими інтересами та схильностями є задовільною. Саме цю підгрупу учнів відносимо до тих, хто

бачить зв'язок між власними інтересами й схильностями та вибором майбутнього профілю навчання. Саме в цій підгрупі найбільше тих, хто бере участь в дослідницькій роботі по МАН, відвідує факультативи та пробує сили у предметних олімпіадах. Так, разом з інтересом у них присутні практичні дії для опанування цікавої для них дисципліни або сфери діяльності. Відмітимо, що за шкалами «Підприємство та домоведення» та «Спорт та військова справа» виявлено найбільші підгрупи підлітків за яскраво вираженими інтересами (відповідно 45 та 44%). Розглянемо результати емпіричного розподілу за опитувальник професійних схильностей» Л. Йовайши, у модифікації Г. Резапкіної (таблиця 4).

Аналіз розподілу даних дозволяє виявити дві контрастні групи у виборці – підгрупу з яскраво та середньо вираженими схильностями та підгрупу зі слабо вираженими схильностями або таких схильностей не виявлено.

У першій підгрупі встановимо рейтинги для 6 сфер діяльності, що представлені в шкалах: 1 рейтингове місце -1 й 6 шкали, 2 місце -5 шкала, 3 місце -3-4 шкала. Отже, від 4 до 12 % респондентів мають сформовані схильності до певних видів діяльності. Водночас в другій підгрупі варто розглянути останню підгрупу підлітків, які не демонструють за відповідями схильностей до певних видів професійної діяльності. За кожною шкалою таких підлітків від 34% до 61%. Саме цей емпіричний факт переконує в необхідності впровадження технологій профільного орієнтування. Фактично, це «нульова ситуація», коли у своєму рішенні підліток не спирається на усвідомлення власних схильностей до різних видів діяльності. На наш погляд, поясненням цього є слабкість профінформування та профпропаганди. У випускних класах старшокласники у плануванні подальшої освіти демонструють більш чіткі професійні плани. Однак, отриманий результат відносно учнів 8-9 класів доводить необхідність системної інформаційної роботи, яка забезпечить усвідомлений вибір профілю навчання в старшій школі, який згодом перетвориться у професійний вибір.

Розглянемо блок оцінки інтелектуального потенціалу учнів 8-9 класів в тестовій батареї (таблиця 5).

Розподіл значень виявляє високу диференційну валідність відносно виявлення типів мислення та креативності випускників 9 класів.

**Розподіл значень за методикою
«Опитувальник професійних схильностей»**

Шкали	Рівень прояву	Статистичні показники					
		Σ	$\bar{x}$	Mo	Me	σ	%
схильність до роботи з людьми	Яскраво виражені	6	10,5	10	10	0,84	3
	Середньо виражені	16	7,9	8	8	0,72	9
	Слабко виражений	93	5	5	5	0,74	53
	Не виражений	61	1,95	2	2	0,9	35
дослідницька робота	Яскраво виражені	-	-	-	-	-	0
	Середньо виражені	7	7,3	7	7	0,49	4
	Слабко виражений	61	4,75	5	5	0,7	35
	Не виражений	108	2,12	3	2	0,93	61
виробництво	Яскраво виражені	-	-	-	-	-	0
	Середньо виражені	14	7,6	8	8	0,63	8
	Слабко виражений	102	4,95	5	5	0,75	58
	Не виражений	60	2,48	3	3	0,68	34
схильність до естетичних видів діяльності	Яскраво виражені	-	-	-	-	-	0
	Середньо виражені	16	7,06	7	7	0,25	9
	Слабко виражений	92	4,71	4	5	0,75	52
	Не виражений	68	2,04	3	2	1,08	39
схильність до екстремальних видів діяльності	Яскраво виражені	-	-	-	-	-	0
	Середньо виражені	21	7,38	7	7	0,50	12
	Слабко виражений	108	4,88	4	5	0,81	61
	Не виражений	47	2,38	3	3	0,77	27
схильність до планово-економічних видами діяльності	Яскраво виражені	2	11	11	11	0	1
	Середньо виражені	10	7,8	8	8	0,79	6
	Слабко виражений	86	4,65	4	4,5	0,71	49
	Не виражений	78	1,99	3	2	0,95	44

Виокремлюємо підгрупу з високими значеннями по шкалах. На першому рейтинговому місці знаходиться показник предметно-дійового мислення, на другому – креативність, на третьому – наочно-образне мислення.

Розподіл значень за рівнями прояву відповідає кривій нормального розподілу. Зазначимо, що методика дозволяє виявляти рівень розвитку невербального інтелекту на основі аналізу та синтезу невербальної

Розподіл значень за тестом «Тип мислення»

Шкали	Рівень прояву	Статистичні показники					
		Σ	$\bar{x}$	Mo	Me	σ	%
предметно-дієве	низький	9	1,6	2	2	0,53	5
	середній	94	4,24	5	4	0,8	53
	високий	73	6,82	6	7	0,79	42
абстрактно-символічне	низький	80	1,44	2	2	0,67	45
	середній	86	3,81	3	4	0,77	49
	високий	10	6,5	6	6,5	0,53	6
словесно-логічне	низький	56	1,52	2	2	0,69	32
	середній	88	4,13	5	4	0,83	50
	високий	32	6,63	6	6,5	0,70	18
наочно-образне	низький	25	1,52	2	2	0,65	14
	середній	90	4,01	4	4	0,76	51
	високий	61	6,69	6	7	0,74	35
креативність	низький	13	1,38	2	2	0,77	7
	середній	92	4,2	5	4	0,8	52
	високий	71	6,63	6	6	0,74	41

Таблиця 6

Розподіл значень за «Інтелектуальний потенціал» П. Ржичан

Шкали	Рівень прояву	Статистичні показники					
		Σ	$\bar{x}$	Mo	Me	σ	%
Інтелектуальний потенціал	високий	36	23,1	22	23	1,64	20
	середній	66	18,2	20	18	1,4	37
	знижений	52	12,9	15	13	1,69	30
	низький	22	5,8	8	6	2,15	13

інформації. Така оцінка інтелекту поза характеристик знань, на наш погляд, важливо для оцінки здібностей для навчання.

Низькі кореляції доводять, що методики вимірюють різні складові інтелекту та мають достатню диференційну валідність відносно оцінки інтелектуального потенціалу школяра.

За методикою «Гуманітарій або технар» підгрупа, яка має середній рівень прояву здібностей у гуманітарній або природничо-науковій (технічній) сфері знань розподілена майже пропорційно (відповідно

Таблиця 7

Матриця інтеркореляцій між методикою «Тип мислення» та методикою П. Ржичан

	Тип мислення				
	Предметно-дійове	Абстрактно-символічне	Словесно-логічне	Наочно-образне	Креативність
Інтелектуальний потенціал	-0.03	0.058	0.056	0.199*	0.117

* – значущість на рівні $0.05 < p < 0.01$

Таблиця 8

Розподіл значень за методикою «Гуманітарій або технар»

Шкали	Рівень прояву	Статистичні показники					
		Σ	$\bar{x}$	Mo	Me	σ	%
Гуманітарій	середній	66	46,88	50	46	9	65
	низький	36	21,06	26	25	8,05	35
Технар	середній	68	43,47	43	43	9,61	67
	низький	34	23,36	30	24	5,02	33

66% та 68% респондентів). Отже, методика з достатньою надійністю диференціює випускників 9 класів за відповідними навчальними профілями.

Для встановлення зв'язку між шкалами «Гуманітарій або технар», «Тип мислення», що використовувались у нашому дослідженні, використаний непараметричний критерій Ч. Спірмена. Детальні таблиці отриманих коефіцієнтів представлені у таблиця 9. Виявленні зв'язки вказують на взаємозалежність зазначених чинників, тобто рівень схильність до гуманітарного напрямку в помірний ступінь пов'язана зі словесно-логічним та наочно-образним типом мислення, а також з креативністю. Показники за шкалою «Технар» має значущий зв'язок з показниками абстрактно-символічного мислення та слабо виявлений зв'язок з предметно-дійовим мисленням.

**Матриця інтеркореляцій між результатами тесту
«Гумантарій або технар», «Тип мислення»
та інтелектуальним потенціалом (методика П. Ржичан)**

	Тип мислення					Інтелектуальний потенціал
	Предметно-дійове	Абстрактно-символічне	Словесно-логічне	Научно-образне	Креативність	
Гумантарій	0.057	0.188	0.481**	0.577**	0.335*	0.299
Технар	0.105	0.465**	-0.054	-0.069	-0.175	0.096

* – значущість на рівні $0.01 < p < 0.05$

** – значущість на рівні $p < 0.01$

У процесі реалізації алгоритму профільної орієнтації передбачається повторне використання діагностичних матеріалів, а також робота зі схемою альтернативного вибору профілю навчання, виявлення аргументів «за» і «проти» такого вибору (з урахуванням можливостей учнів, думки батьків, порад вчителів).

Презентація «Освітньої карти території» проводиться з метою знайомства учнів з типами й рівнями установ профільного навчання. «Освітня карта» території містить опис всіх освітніх установ, що здійснюють профільне навчання і дозволяє навчаються визначити шляхи й моделі профільного навчання. Для ефективної роботи з «Освітньою картою» доцільно застосовувати методи індивідуального консультування, реальні й віртуальні екскурсії (аналіз сайтів шкіл). Сама карта може мати різні форми, зокрема комп'ютерна візуалізація загальноосвітніх установ району (міста), інтерактивний довідник.

Результати тестування майбутні старшокласники під керівництвом психолога зводили в єдину картку, що складало основу для міркувань підлітків та висування альтернативних варіантів подальшого навчання. Структура цієї картки відображує певний алгоритм самоаналізу задля становлення усвідомленого вибору освітнього профілю. Структура карти наводиться далі.

Карта вибору профілю навчання для учнів 9-класу

1. ПІБ _____
2. Клас _____
3. Я ознайомлений з «освітньою картою» району (міста) й можу зробити висновок _____
4. Мій освітній запит полягає в тому, що я готов (а) вивчати:
  - а) предмети (перелічити) _____
  - б) в освітньому закладі _____
3. Я взяв (взяла) участь в таких видах заходах психодіагностики _____

Психодіагностичні процедури	Висновки

РЕЗЮМЕ. Дані діагностики свідчать про мою схильність до наступних напрямів профільного навчання _____

4. Мої основні утруднення, обмеження свободи вибору профіля навчання _____
5. Висновок про бажаний профіль навчання.

5. Висновки

Профільна орієнтація як вид психологічної допомоги учням має суттєві відмінності від психологічної професійної орієнтації. В українській шкільній освіті йде процес реформування, одним із важливих результатів має стати докорінна перебудова профільної старшої школи, що дозволить зняти проблему навчального перевантаження старшокласників, створити умови для реалізації індивідуальної освітньої траєкторії та наступних кар'єрних перспектив. Існує багаторічний досвід профільної підготовки учнів, що сформував єдину базову систему, якої дотримується більшість розвинених країн, на яких ґрунтуються основні демократичні засади європейської та американської освіти: гуманізації, рівного доступу, індивідуалізації та диференціації. Завдяки профілізації й диференціації навчання старшокласники отримують доступ до профільної освіти, що обумовить своєрідну перевірку плану здобуття професійної освіти. Результатом апробації запропонованої авторами технології профільної орієнтації є емпіричний аналіз надійності психодіа-

гностичного комплексу. Алгоритм подальшої консультативної та просвітницької роботи з учнями 8-9 класів полягає в різних формах аналізу з боку підлітків альтернатив вибору: це знайомство з «Освітньої картою» району (міста), індивідуальне консультування та групова робота із застосуванням «Карт вибору профілю навчання для учнів 9-класу», просвітницька робота із батьками учнів. Саме цей процес, на нашу думку, стає стрижневим для ухвалення рішення про вибір профілю навчання. Перспективи дослідження полягають в створенні загальної моделі профільного орієнтування, яка має спиратись на психолого-педагогічні закономірності у процесі усвідомленого вибору підлітками індивідуальної освітньої траєкторії та завдання реформування національної системи середньої освіти України.

Список літератури:

1. Абрамова С.В., Родина Е.Ю., Рыбакова А.А. Профессиональная ориентация школьников в процессе изучения курса «Основы безопасности жизнедеятельности»: учебно-методическое пособие. Южно-Сахалинск: СахГУ, 2010. 100 с.
2. Авчіннікова Г.Д., Білецька І.О. Профільна диференціація навчання учнів старшої школи США: Монографія. Умань: ФОРМ Жовтий О.О., 2015. 185 с.
3. Борисова Е.М., Анцыферова. Л.И. О роли профессиональной деятельности в формировании личности. *Психология формирования и развития личности*. Москва: Наука, 1981. С. 159–176.
4. Борисова Е.М., Гуревич К.М. Психологическая диагностика в школьной профориентации. *Вопросы психологии*. 1988. № 1. С. 77–82.
5. Гурман Т.Л. Становлення системи професійної орієнтації учнів у середніх школах США. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Педагогіка*. Тернопіль, 2006. № 9. С. 108–113.
6. Дьоні Дж. Моє педагогічне кредо. *Шлях освіти*. 1998. № 1. С. 50–55.
7. Закон України «Про загальну середню освіту» // Відомості Верховної Ради. 1999. № 28. С. 21.
8. Закон України «Про освіту» від 05.06.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
9. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. 296 с.
10. Козелецкий Ю. Психологическая теория решений. Москва: Книга по Требованию, 2013. 502 с.
11. Ларичев О.И. Наука и искусство принятия решения. Москва, 1985. 294 с.
12. Лебедева Е.Е. Профессиональная ориентация школьников: новый формат. *Педагогический журнал*. 2020. Т. 10. № 2А. С. 578–584. DOI: 10.34670/AR.2020.41.42.070

13. Леонтьев Д.А., Шелобанова Е.В. Профессиональное самоопределение как построение образов возможного будущего. *Вопросы психологии*. 2001. № 1. С. 57–66.
14. Логинова Г.П. Психологические аспекты профильного обучения. *Психологическая наука и образование*. 2003. Том 8. № 3.
15. Локшина О.И. Тенденції розвитку профільної школи в зарубіжжі. *Педагогіка і психологія*. 2005. № 4(49). С. 88–96.
16. Овчинникова О.В. Внутренняя деятельность выбора в ситуации профессионального самоопределения : дис. канд. психол. наук : 19.00.01 / Уральский государственный педагогический университет. Екатеринбург, 2004. 201 с.
17. Постанова Кабінету міністрів від 30.09.2020 р. № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
18. Резапкіна Г.В. Отбор в профильные классы. Москва : Генезис, 2006. 124 с.
19. Чистякова С.Н. Профессиональные пробы и выбор профессии / Книга для учителя. Москва : Просвещение, 2007.
20. Шестопалова О.П. Дослідження структури пізнавальних здібностей, інтересів та мотивації старшокласників профільних фізико-математичних класів в умовах освітньої орієнтації. *Соціально-психологічні аспекти формування іміджу навчальних закладів* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. МОН України, АПН України, Інститут психології ім. Костюка, 1997. С. 24–34.
21. Якиманская И.С. Технология личностно-ориентированного образования. Москва : Сентябрь, 2000. 175 с.
22. The Papers of Thomas Jefferson : Vol. 1–19 / Ed. by J.P. Boyd. Princeton, 1950. 1974 p.

References:

1. Abramova S., Rodina Ye. & Rybakova A. (2010) Professional'naya orientatsiya shkol'nikov v protsesse izucheniya kursa «Osnovy bezopasnosti zhiznedeyatel'nosti» [Professional orientation of schoolchildren in the process of studying the course “Fundamentals of Life Safety”]. Yuzhno-Sakhalinsk: Sakhalinskiy gosudarstvennyy universitet, p. 100.
2. Avchinnikova H.D., Bilets'ka I.O. (2015) Profil'na dyferentsiatsiya navchannya uchniv starshoyi shkoly SSHA [Profile differentiation of US high school students]: Monohrafiya. Uman': FOP Zhovtyy O.O., 185 p. (in Ukrainian)
3. Borisova Ye., Antsyferova L.I. (1981) O roli professional'noy deyatel'nosti v formirovaniy lichnosti // Psikhologiya formirovaniya i razvitiya lichnosti. [On the role of professional activity in the formation of personality // Psychology of formation and development of personality]. Moscow: Nauka, pp. 159–176.
4. Borisova Ye. & Gurevich K. (1988) Psikhologicheskaya diagnostika v shkol'noy proforiyentatsii [Psychological diagnostics in school career guidance]. *Voprosy Psikhologii*, no. 1, pp. 77–82.
5. Hurman T.L. (2006) Stanovlennya systemy profesiynoyi oriyentatsiyi uchniv u serednikh shkolakh SSHA [Formation of a system of vocational guidance for students

in US high schools]. *Naukovi Zapysky Ternopil's'koho Natsional'noho Pedahohichnoho Universytetu Imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: Pedahohika*, (9), 108–113.

6. D'yuyi Dzh. (1998) Moye pedahohichne kredo [My pedagogical credo]. *Shlyakh osvity*, (1), 50–55.

7. Zakon Ukrayiny (1999) «Pro zahal'nu serednyu osvitu» [«On General Secondary Education»]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny, no. 28, 21. (in Ukrainian)

8. Zakon Ukrayiny (2017) «Pro osvitu» [Information of the Verkhovna Rada]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

9. Klimov Ye. (2001) Psikhologiya professional'nogo samoopredeleniya [Psychology of professional self-determination]. Rostov-na-Donu: Feniks, p. 296.

10. Kozeletskiy Y.U. (2013) Psikhologicheskaya teoriya resheniy [Psychological theory of decisions]. Moscow: Kniga po Trebovaniyu, p. 502.

11. Larichev O.I. (1985) Nauka i iskusstvo prinyatiya resheniya [Science and art of decision making]. Moscow: Nauka, p. 294.

12. Lebedeva Ye. (2020) Professional'naya oriyentatsiya shkol'nikov [Professional orientation of schoolchildren: a new format] novyy format. *Pedagogicheskyy Zhurnal*, T. 10, no. 2A, pp. 578–584. doi: 10.34670/AR.2020.41.42.070

13. Leont'yev D. & Shelobanova Ye. (2001) Professional'noye samoopredeleniye kak postroyeniye obrazov vozmozhnogo budushchego [Professional self-determination as the construction of images of a possible future]. *Voprosy Psikhologii*, no. 1, pp. 57–66.

14. Loginova G. (2003). Psikhologicheskiye aspekty profyl'noho obuchenyya [Psychological aspects of specialized training]. *Psikhologicheskaya nauka y obrazovanye*, 8(3).

15. Naumova N. (1985) Sotsiologicheskiye i psikhologicheskiye aspekty tselenapravlennoho povedeniya [Sociological and psychological aspects of purposeful behavior], (297).

16. Ovchinnikova O. (2004) Vnutrennyaya deyatelnost' vybora v situatsii professional'nogo samoopredeleniya [Internal activity of choice in a situation of professional self-determination] (Dis. kand. psikhol. nauk). Ural'skiy gosudarstvennyy universitet im. A.M. Gor'kogo.

17. Postanova Kabinetu ministriv vid 30.09.2020 r. № 898 (2020) Pro deyaki pytannya derzhavnykh standartiv povnoyi zahal'noyi serednoyi osvity [On some issues of state standards of complete general secondary education]. Retrieved 15 February 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>

18. Rezapkina G. (2006) Otkor v profyl'nye klassy [Selection for specialized classes]. Moscow: Genesis, p. 124.

19. Chystyakova S.N. (2007) Professyonal'nye proby y vybor professyy [Professional tests and choice of profession]. Moscow: Prosveshchenye. (in Russian)

20. Shestopalova E. (1997). Sotsial'no-psikhologichni aspekty formuvannya imidzhu navchal'nykh zakladiv [Socio-psychological aspects of image formation of educational institutions]. *Zbirnyk Materialiv Mizhnarodnoyi Naukovo-Praktychnoyi Konferentsiyi*, 24–34.

21. Yakimanskaya I. (2020) Tekhnologiya lichnostno-oriyentirovannogo obrazovaniya [The technology of student-centered education]. Moscow: Sentyabr', p. 175.

22. Ed. by J. P. Boyd. (1950–1974) The Papers of Thomas Jefferson [The Papers of Thomas Jefferson], vol. 1–19.